

ПСИХОБИОГРАФИЯГА УМУМИЙ ҚАРАШЛАР: НАЗАРИЙ АСОСЛАР, МЕТОДЛАР ВА АМАЛИЁТДАГИ АХАМИЯТИ (НОГИРОНЛИГИ БОР ШАХСЛАР МИСОЛИДА)

*Мухаммадиева Шахло Ганиевна, Тошкент шаҳридаги ММФИ
Миллий тадқиқот ядро университети Федерал давлат автоном
олий таълим муассасаси филиали катта ўқитувчиси*

OVERVIEW OF PSYCHOBIOGRAPHY: THEORETICAL FOUNDATIONS, METHODS, AND PRACTICE SIGNIFICANCE (IN THE EXAMPLE OF PEOPLE WITH DISABILITIES)

*Mukhammadiyeva Shaxlo Ganiyevna, Senior teacher of the branch
of the Federal State Autonomous Higher Educational Institution of the
National Research Nuclear University of the MMFI in Tashkent*

ОБЗОР ПСИХОБИОГРАФИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ, МЕТОДЫ И ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ (НА ПРИМЕРЕ ЛИЦ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ)

*Мухаммадиева Шахло Ганиевна, старший преподаватель
филиала Федерального государственного автономного высшего
образовательного учреждения Национального исследовательского
ядерного университета Федерального государственного физико-
технического института в г. Ташкенте*

[https://orcid.org/
0009-0004-5861-
6569](https://orcid.org/0009-0004-5861-6569)
e-mail:
muxammadiyeva
shaxlo9@gmail.
com

Аннотация: Ушбу тадқиқот психобиографик тадқиқотлар билан боғлиқ асосий тушунчалар ва терминологияни тушунтириш орқали аниқ тушунча беришга қаратилган. Шунингдек, у психобиографиянинг тарихий илдизларини ўрганади ва бундай тадқиқотларни ўтказиш билан боғлиқ асосий босқичларни белгилайди. Психобиографияни ногиронлиги бор шахслар ҳаётини психологик нуқтаи назардан тадқиқ қилишдаги туганган ўрни ҳам ёритишга ҳаракат қилинган.

Калит сўзлар: психобиография, ҳаёт тарихини ўрганиш, психологияда сифат усуллари, ижтимоий мослашув, ногиронлик.

Abstract: This study aims to provide a clear understanding of the main concepts and terminology associated with psychobiographical research by explaining them. It also examines the historical roots of psychobiography and identifies the main stages associated with conducting such research. An attempt is also made to shed light on the role of psychobiography in the study of the lives of people with disabilities from a psychological perspective.

Keywords: psychobiography, life history research, qualitative methods in psychology, social adaptation, disability.

Аннотация: Цель данного исследования – дать четкое представление об основных понятиях и терминологии, связанных с психобиографическими исследованиями, путем их объяснения. В исследовании также рассматриваются исторические корни психобиографии и определяются основные этапы, связанные с проведением таких исследований. Также предпринята попытка пролить свет на роль психобиографии в изучении жизни людей с ограниченными возможностями здоровья с психологической точки зрения.

Ключевые слова: психобиография, исследование истории жизни, качественные методы в психологии, социальная адаптация, инвалидность.

КИРИШ. Биографик усул (психобиографик) замонавий психология ва унга алоқадор гуманитар фанлар арсеналида тобора муҳим ўрин эгаллаб бормоқда. Унинг ривожланиши файласуфлар, тарихчилар, социологлар, санъатшунослар ва албатта, психологлар томонидан яратилган узок, бой тарихга эга. Замонавий илм-фанда инсонни бутун умри давомида тарихий давр микёсида яхлит ўрганиш тенденцияси кучайиб бормоқда, шу муносабат билан биографик усуллар тобора оммалашиб бормоқда. Шунга қарамай, инсоннинг ҳаёт йўли назарияси, ҳаётни табиий-тарихий жараён сифатида шахс даражасида ўрганишнинг методологик воситалари, шахсий-биографик ва ижтимоий-тарихий вақт ўртасидаги муносабатларнинг кўплаб масалалари ҳал қилинмаган. Психобиография ўз моҳиятига кўра фанлараро боғлиқ бўлиб, тарих ва психологиянинг интеллектуал фанларига таянади. Психобиографлар тарихдан тарихшунослик, биографик усулларга, психологиядан эса унинг шахсият ва инсон ривожланиши ҳақидаги назарияларига асосланадилар. Шахснинг ривожланишини ўрганиш учун биографик усулдан тўлиқ версияда фойдаланиш тажрибалари жуда кам учрайди. Психобиография психология тарихида муҳим ўрин тутди, аммо психология бўлимларида психобиографик тайёргарлик ва диссертация тадқиқотлари ҳолати ҳақида кам маълумотлар мавжуд. Психобиография – “психологик ва тарихшунослик тадқиқот усулларида фойдаланган ҳолда ижтимоий-маданий

контекстда тарихий аҳамиятга эга бўлган ва психологиянинг ўрнатилган назарияларидан талқин қилинган ҳолда, умр бўйи интенсив ўрганиш”[1]. Психобиография – шахсий ҳаётни психологик назария орқали ўрганиш – ногиронларнинг тажрибалари ҳақида чуқур маълумот бериши мумкин. Бу ёндашув, айниқса, қимматлидир, чунки у тадқиқотчиларга инсон ҳаётининг ҳиссий, ривожланиш ва шахсиятга асосланган ўлчовларини қамраб оладиган юзаки гап-сўзлар ёки ногиронлик ҳақидаги тиббий кўринишлардан ташқарига чиқишга имкон беради. Психобиография шахснинг субъектив тажрибасига асосланади. Шахслари кўпинча тиббий ташхис ёки функционал чекловларга қисқартирилган ногиронлиги бор шахслар учун бу усул уларнинг шахсий ҳикоялари, ҳис-туйғулари, орзулари ва курашларини илгари суради, уларни инсонийлаштиради ва стереотипларга қарши курашади. Анъанавий ёндашувлар қарамлик ёки заифликка қаратилиши мумкин. Психобиография, аксинча, одамларнинг тизимли тўсиқларга қарамай, ўз атроф-муҳитини ва ўзига хослигини қандай бошқариши ва ўзгартиришини кўрсатиб, чидамлилиқ, курашиш механизмлари ва мослашиш стратегиялари ҳақидаги ҳикояларни очиқ бериши мумкин.

МЕТОДОЛОГИЯ. Автор мақолада психобиографиянинг тарихи, у бўйича қилинган тадқиқотлар, психологик биографияни олиб бориш услубларига тўхталади. Бундан ташқари, автор мақолада ногиронлиги бор шахслар психологиясини

тадқиқ қилиш жараёнида психобиографиянинг тутган ўрнини илмий тарзда очиб беришга уринади. Юқорида айтиб ўтилганидек, психобиография, сифатли усул сифатида, бутун шахсни ҳисобга олган ҳолда, ўз эътиборини субъектнинг индивидуаллигига қаратади. Бу шуни англатадики, ижтимоий-тарихий ва маданий маълумотларни, шунингдек, ижтимоий кўникмалар ва оилавий ҳикояларни ҳисобга олиш керак. Бинобарин, бу шахс ва инсон ривожланишининг янги назарияларини синаб кўриш ва ривожлантириш имкониятидир. Олимлар психобиографияни олиб боришнинг қўйидаги кўрсатмаларига амал қилишни тавсия қиладилар:

-Ноёб шахсият намуналарини тушуниш, биз баъзи хусусиятларни бошқа одамлар билан бир хиллигини билсак ҳам, биз ўзимизнинг ўзига хослигимизни ҳис қиламиз[2].

-хулқ-атворини башорат қилишга ёрдам берадиган, (масалан, сиёсатчиларнинг) психобиографияга анъанавий тарзда қизиқиш ортиши ортидан 1920 йилдан бери бир қатор ишлар нашр қилинди. 1972 йилда Жеймс Дэвид Барбер томонидан нашр этилган “Президентлик характери” китоби бунга мисол бўла олади, унда у АҚШ президентлари ва номзодларини таснифлаш типологиясини таклиф қилди[3].

-мавзуни контекстуаллаштириш орқали унинг тушунчасини бойитиш, чунки психобиография тегишли ижтимоий ва тарихий муҳитни билиш ва тушунишни талаб қилади. Шундай қилиб, психобиография мавзунинг яхлит тавсифини таклиф қилади.

-шахсият назариялари ёки ёндашувларини тасдиқлаш ёки қайта кўриб чиқиш. Психобиография ҳам бир қанча шахсият назарияларининг манбаи ҳисобланади. Фрейд, Маслоу ва Эриксон каби жуда муҳим психологлар ўзларининг назарияларини қуриш ёки қайта кўриб чиқиш учун мос равишда Леонардо Да Винчи, Рут Бенедикт, Макс Вертхаймер ва Мартин Лютер

Кингнинг ҳаётий ҳикояларидан илҳомланганлар[4].

-психобиография таълим жараёнида фойдалидир: бошқа ҳаётларни чуқур таҳлил қилиш психолог талабаларга психологик ютуқларни бирлаштириш ва улардан фойдаланиш орқали инсон онги ва хатти-ҳаракати ҳақидаги билимларини кенгайтиришга ёрдам беради[5].

АСОСИЙ ҚИСМ. XX асрда биографик психологиянинг ривожланишига катта ҳисса қўшганлар орасида Н.А.Рыбников, Б.Г.Ананьев, С.Л.Рубинштейн, Зигмунд Фрейд, Шарлотта Бюлер, Виктор Франкл, Альфред Адлер, Ганс Томэ, Г.Олпорт, А.Маслоу каби психологлар ҳам бор. Психобиографияни субъектнинг ҳаётини изчил ва ёрқин ҳикояга айлантириш учун психологик назариядан самарали фойдаланиш сифатида тушунтириш мумкин. Психобиографиянинг мақсади – шахсни тушунишдир; умумлаштириш ёки умумийликни аниқлаш учун эмас, балки ҳар бир мавзуга ўзига хос тарзда ёндашишдир. Психобиограф субъект ҳаётининг баҳсли ва тушунарсиз томонларини тушунишга мойил бўлади. Бугунги кунда психобиография деб номланувчи ушбу усулни биринчи бўлиб қўллаган киши Фрейд эди. Чет эл олимларидан кейинчалик, XVI асрда Гиоргио Васари рассомлар ҳаёти ҳақида ёзган[5]. 1910 йилда Фрейд Леонардо Да Винчи ҳақида иншо нашр этди ва йиллар ўтиб Гёте ва Достоевский ҳақида бошқа тадқиқотлар ёзди. Унинг тадқиқотидан сўнг, бошқа психоанализ мутахассислари ушбу методологиядан бошқа рассомларга мурожаат қилиш учун фойдалана бошладилар, масалан, 1910 йилда Жонс томонидан ёзилган Шекспир ёки 1911 йилда Вагнер Грааф томонидан олиб борилган тадқиқот. Бироқ, бу ишлар жиддий танқидга учради, чунки таҳлилларга психопатологик жихатлар кучли таъсир кўрсатди[5]. 1930-йилларга келиб эса психобиография энди психоанализ назариялари билан чекланмасликни бошлади. Персонология янги

ёндашув бўлиб, унинг ҳаётий ҳикояси орқали мавзунини ўрганишга эътиборни қаратди ва уни Олпорт эълон қилди, у ҳаёт тарихи инсоннинг индивидуаллигини аниқлашга ёрдам берадиган ягона ўлчов эканлигини таъкидлади, чунки биз инсон шахсияти ҳақида гапирганимизда, кўпинча ўша ҳаёт тарихига мурожаат қиламиз. Бу психоанализдан ташқари ҳозирги психобиография устида ишлашнинг энг муҳим усули эди. Андерсон, Александр, Рунян, Элмс, Мак Адамс ва Шульцнинг ишлари туфайли 1980-йилларда психобиография кучли қайта туғилди. Ҳикоя психологиясининг тобора оммалашиб бориши бунга ҳисса қўшди[5]. Рунян “Ҳаёт тарихи ва психобиография: назария ва услубдаги изланишлар” асарини ёзган[6]. Психобиографиянинг кенг ривожланишига МДХ давлатларининг олимларидан Б.Г.Ананев (1907-1972) ҳисса қўшган бўлиб, у олтмишинчи йилларда инсоннинг комплекс тадқиқотларини ташкил этиш, лойиҳалаш ва дастурлашни бошлаган, шу муносабат билан у психология методологияси муаммоларига мурожаат қилган ва биографик ўриннинг янги таснифини ишлаб чиққан. Унинг таснифи тадқиқотни режалаштиришдан тортиб олинган маълумотларни шарҳлашгача бўлган тадқиқот жараёнининг мантиқийлигини акс эттиради. Шунга қўра, у усулларнинг тўртта синфини аниқлади:

Ташқилий; Эмпирик; Ишлов бериш усуллари;Изоҳлаш.

Усулларнинг энг кенг ва тарқоқ синфи эмпирик бўлиб, у илмий фактлар олинadиган дастлабки эмпирик материални олиш воситаси бўлиб хизмат қилади. Ананев эмпирик усулларни кузатиш (кузатиш ва ўз-ўзини кузатиш), экспериментал (табиий ва лаборатория тажрибалари), диагностик, праксис ва улар билан бирга биографик усулларга ажратади. Б.Г.Ананевнинг фикрига қўра, “биографик усул – бу шахс ва фаолият субъекти сифатида инсоннинг ҳаёт йўли ҳақидаги маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилишдир (инсон ҳужжатларини таҳлил

қилиш, замондошларнинг гувоҳликлари, шахснинг ўз фаолияти маҳсулотлари ва бошқалар)”[7]. С.Л.Рубинштейнга қўра, ҳатто инсон ўз тарихига эга бўлган тақдирдагина шахсият деб айтиш мумкин[8].

Психобиографияни қандай яратиш, тузиш, самарали қўллаш борасида олимлар ҳар хил фикрларни илгари суришганки, куйида биз уларнинг бир қаторларини келтирамиз.

Шульц психобиографияни тайёрлашни тўртта асосий босқичга ажратди [9].

1.Шахс ҳақида биринчи шахс ва учинчи шахс ҳужжатларидан ўқиш.

2.Ушбу шахснинг ҳаётида очиладиган сирни ҳал қилиш ёки топиш учун муаммо топиш.

3.Ушбу сирни кўзда тутган ҳолда таржимаи ҳол ва бошқа манбаларни қайта ўқиш. Бу олдинга ва орқага жараён.

4. Ҳикояни яратиш. Бу жараёнда ўқувчи кучайиб бораётган драматик кескинликни ҳис қилиши керак, деб ўйлаймиз, бу эса охирида унинг талқини билан ҳал қилинади. Ёзувчи олим сифатида эмас, ижодкор сифатида ёзиши мақсадга мувофиқдир. Шульцнинг юқоридаги тавсияларидан фарқли тарзда М.Б Майлз ўн икки босқичли тавсифлар тўпламини берди[10].

1.Тадқиқот объектини танлаш. Бу тадқиқотчи психобиография тадқиқотини ўтказиш учун муҳим ва зарур деб ҳисоблаган тарихий (ёки оддий) шахсга асосланишни ўз ичига олган жараёндир. Ушбу дастлабки босқичда кўриб чиқиши керак бўлган омилар тадқиқотчининг мўлжалланган мавзу алоқаси билан боғлиқ. Ду Плессис шахсни танлаш бўйича баъзи саволларга жавоб беришни тавсия қилади, масалан “Мен бу шахсни нима учун танладим?” ёки “Бу шахс мендан бошқа одамларни қизиқтирадими?” Ушбу жавобларнинг ишончлилиги шахснинг психобиографик тадқиқотга мос келишини аниқлашга ёрдам беради [11].

2. Шахсга оид асосий ва иккиламчи манбаларни аниқлаш. Аввалига иложи борида кўпроқ манбаларни аниқлаш керак. Кейин

уларнинг фойдалилигини танқидий баҳолаш керак, қандай маълумотларни киритиш ёки чиқариб ташлаш кераклиги ҳақидаги қарор жуда муҳим, чунки у психобиографик тадқиқотнинг моҳиятини аниқлайди. Шульц таъкидлайдики, аниқ психобиография яратиш учун субъект ҳақида биринчи шахс ва учинчи шахс ҳужжатларида мавжуд бўлган етарли материалларни баҳолаш ва ўқиш муҳимдир[9].

3. Шахснинг яшаш муҳитини аниқлаш.

Ҳар бир ҳаёт кўпинча ижтимоий-маданий кўникмалар билан тўла ва бу хусусиятлар кўп жиҳатдан бевосита ва билвосита намоён бўлади. Бу шуни англатадики, ҳар қандай психобиография тадқиқотида субъектнинг ҳаётига маҳаллий ва халқаро ижтимоий-сиёсий, диний, тарихий ва маданий омиллар катта таъсир кўрсатади.

4.Мос психологик назарияни ёки назарияларини танлаш. Тадқиқотчи оладиган маълумотни шарҳлаш учун олдиндан белгиланган моделлар мавжуд эмас. Бироқ, Шульц таъкидлаганидек, психобиографиянинг сифати, бошқа жиҳатлар қатори, илмий жиҳатдан тасдиқланган қатъий назарияни танлашга боғлиқ бўлади[12].

5.Маълумотларни ўзи учун тилга киришига изн бериш. Бир нечта манбалардан олинган турли хил биографик маълумотлар билан ишлашда номувофиқликка дуч келиш одатий ҳолдир[13]. Ушбу номувофиқликлар кичик ёки катта бўлиши мумкин, улар туғилган сана ёки ўлим санаси, болалик тажрибаси, иш ҳаёти, эътиқод ва эътиқод масалаларидаги фарқларга тааллуқлидир. Ушбу қарама-қаршилиқлар ва номувофиқликларни бартараф этиш учун психобиограф психологик далиллар устун бўлишига имкон бериш учун аниқ маълумот манбаларига ишониш ёки рози бўлмаслик учун асосларни ишлаб чиқиши керак[11].

6.Ўрганилаётган мавзуга мос келадиган саволларни бериш. Бу саволлар танланган назарияга боғлиқ бўлиши мумкин. Ҳар бир психобиограф тадқиқотни ўзи очмоқчи бўлган тахминлар ва саволлар билан бошлайди. Бу

саволлар ва гипотезалар фақат тадқиқотчи ёки кенг жамоатчиликни қизиқтириши мумкин. Баъзи психобиография муаллифлари ушбу мавзу бўйича тўлиқ маълумотлар тўплангандан сўнг тадқиқот саволлари ва гипотезаларини шакллантиришни бошлаш яхшироқ деб таъкидлайдилар, чунки тадқиқотчи қандай саволларни беришни аниқ билиб олади. Психобиограф қачон гипотезалар ва тадқиқот саволларини шакллантиришни бошлашдан қатъи назар, асосий нарса гипотезалар мавзу бўйича спекулятив бўлган саволларга жавоб беришга тайёр бўлиши керак. Худди шундай, сўраладиган саволлар ҳам қўлланиладиган назариядан келиб чиқиши керак. Бу билан тадқиқотчи тадқиқотнинг ишончлилигини таъминлайдиган тизимли ёндашувни ўрнатади[11].

7.Кодлаш стратегиялари ва шунга кўра кодлаш. Сифатли тадқиқотлар натижалари матндан келиб чиқмайди; аксинча, улар тадқиқот саволларига жавоб берадиган изчил ҳикояларни ишлаб чиқиш учун асосий элементларни аниқлаш учун асослашни талаб қилади. Шунинг учун кодлар маълумотларни тизимлаштирилган тарзда тузиш ва таҳлил қилиш учун ишлатилади. Психобиографияда қандай кодлаш ва нимани кодлаш бўйича қарорлар топилмаларнинг якуний тузилишига сезиларли таъсир кўрсатади. Анъанавий, кодлашнинг идеал усули маълумотлар тўпламига таянишни ўз ичига олади. Бунга тадқиқотчининг луғат ва мавзуларидан фойдаланиш ўрнига мавзунинг турли маълумотлар манбаларида топилган иборалар ва атамалардан кодлар яратиш киради. Кўпгина қарашларда кодлар улардаги ҳақиқатни акс эттирган ҳолда маълумотлар ғояларига яқин туради.

8.Дисплей форматларини танлаш. Изланишлар тартибга солинаётганда, биринчи навбатда, уларнинг ўқувчиларга қандай тақдим этилиши ҳақида ўйлаш керак. Тақдимот формати тадқиқот натижаларига таъсир қилиши ва тадқиқотдаги муҳим масалалардан хабардорликни ошириши мумкин. Шундай

килиб, тақдимоат формати ҳикояни ўқувчилар учун мантикий тарзда ташкил қилиши керак. Психобиографик топилмаларни тақдим этишнинг кўплаб ёндашувлари мавжуд. Масалан, матннинг катта қисмларини сарлавҳаларга гуруҳлаш ёки графиклар, жадваллар ва рақамлар каби форматларни қўшиш орқали матндан фойдаланиш[10].

9.Кодлашни дисплей формати билан интеграциялаш. Дисплей формати ва кодлаш тўғрисида қарор қабул қилгандан сўнг, асосий эътибор кодларни дисплей форматига бирлаштиришга ўтади. Шу нуқтада, олдинги босқичларга, хусусан, тадқиқотчи тадқиқот саволлари ва гипотезаларини шакллантирган 5 ва 6-босқичларга мурожаат қилиш жуда муҳимдир. Чунки у маълумотни қизиқтирган соҳаларни белгилаб берадиган тарзда тартибга солишга ёрдам беради.

10.Психобиографияни ёзиш. Бу одатда психобиограф тадқиқотнинг барча қисмларини бирлаштирадиган босқичдир. Шунингдек, тадқиқотчининг ижодий интилишлари юзага чиқадиган босқичдир. Ушбу жараён тадқиқотчи маълумотларни синчковлик билан ўзгартириб, таҳлил қилгандан кейингина бошланиши керак, аммо баъзи ҳолларда ёзиш пайтида кўпроқ янги далиллар ва асосий маълумотлар талаб қилиниши мумкин. Ёзма равишда психобиограф аниқ киришдан бошлаши, мавзунини таърифлаш, нима ўзига хослигини ва нима учун улар бўйича психобиографик тадқиқот муҳимлигини таърифлаш кутилади. Кириш қисмида мавзуга татбиқ этиладиган психологик назариялар ҳам баён қилиниши ва тавсифланиши керак. Шунини билиш керакки, ушбу босқичнинг сифати кўп жиҳатдан маълумотларни йиғиш пайтидаги ишига ва психобиографнинг ижодий ёзиш қобилиятига боғлиқ.

11.Психобиографияни кўриб чиқиш. Психобиографик тадқиқотлар ҳақиқатга ишора қилиш учун статистик аҳамиятга эга эмас. Шу сабабли, психобиограф учун ўз тадқиқотларини топилмалар тадқиқот саволларига берганлигини текшириш

муҳимдир. Бундан ташқари, тадқиқотчи бошқа муқобил тушунтиришлар мавжудлигини билиш учун ушбу мавзу бўйича ўз хулосасини қайта кўриб чиқиши мақсадга мувофиқдир. Бундай ҳолда, психобиографик мавзу бўйича сўзловчининг талқинига таъсир қилиши мумкин бўлган ўзига хос шахсий ҳис-туйғулар мувозанатига ҳам эътибор қаратиш лозим бўлиши мумкин.

12.Тадқиқотни баҳолаш.

Психобиографик тадқиқот тегишли тарзда ўтказилганлигини аниқлаш учун якуний имтиҳон бошқа тадқиқотчилар томонидан итератив жараёнга чақирувдир. Уларнинг фикрига кўра, психобиографик тадқиқотлар тузилганда, қайси шарҳлар мавжуд фактлар билан энг яхши тасдиқланганлигини ўқувчилар ёки шарҳловчилар аниқлашлари керак. Бундан ташқари, ҳар қандай психобиографик тадқиқотнинг ишончлилигини таъминлаш учун тадқиқот жараёнида қўлланилиши мумкин бўлган турли стратегияларни таъкидлайди. Бунга объект тарихи ва ижтимоий-маданий контекстни яхши тушунишни таъминлаш, маълумотларни саралаш ва кодлаш бўйича белгиланган кўрсатмаларга риоя қилиш, статистик умумлаштиришдан кўра аналитик умумлаштиришга интилиш, якуний лойиҳа бўйича маълумот берувчи сифатида субъектнинг оила аъзосидан фойдаланиш, шунингдек, барча топилмалар спекулятив эканлигини тан олиш киради. Бошқа тадқиқотларда психобиографик тадқиқотларни баҳолашнинг мумкин бўлган усуллари сифатида психобиографик тадқиқотларни чеклаш, маълумотларни саралаш ва қискартириш усуллари аниқ белгилаш, мумкин бўлган нотўғрилиқни тан олиш ва маданиятлараро муаммолардан хабардор бўлиш каби кўрсатмалар келтирилган.

Ногиронлиги бор шахсларнинг ҳаёти, руҳий саломатлиги ва ижтимоий интеграцияси психология фани учун долзарб йўналишлардан ҳисобланади. Ногиронлик инсон ҳаётида турли тўсиқлар, қийинчиликлар ва ижтимоий

мослашув масалаларини келтириб чиқаради. Шу жиҳатдан, инсоннинг ҳаётий тажрибаларини шахсий ривожланиш нуктаи назаридан таҳлил қилиш усули – психобиография алоҳида аҳамиятга эга. Ногиронликка доир ҳаётий воқеаларни таҳлил қилиш шахснинг руҳий чидамлилигини кучайтиради. Психобиография орқали инсон қийин вазиятларда қандай ечим топгани ва қайси омиллар унга ёрдам берганини англайди. Биографик таҳлил инсоннинг жамиятда тутган ўрнини ва атрофдагилар билан муносабатини кўрсатиб беради. Бу эса ижтимоий қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштиришда муҳим аҳамиятга эга.

ХУЛОСА. Ногиронлиги бор шахслар биографиясини психобиографик таҳлил қилиш психологик тадқиқотлар учун бой материал манбаи ҳисобланади. Шу билан бирга, амалиётда уларнинг эҳтиёжларига мос реабилитация ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш дастурларини ишлаб чиқишга хизмат қилади. Ногирон шахслар ҳаётида психобиографиянинг ўрни бекиёсдир. У шахснинг шахсий тажрибаларини теран англашга, ижтимоий мослашувини кучайтиришга, маънавий куч ва мотивация манбаи сифатида хизмат қилади. Илмий жиҳатдан эса ногиронлик масалаларини янги нуктаи назардан ёритиш имконини беради. Ногиронлиги бор шахсларнинг ҳаётини психологик жиҳатдан ўрганиш учун психобиографиядан фойдаланиш юртимиз олимлари томонидан кам татбиқ этилганини ҳисобга оладиган бўлсак, бу соҳада қўллаб-қувватлаш илмий изланишлар қилиниши зарур, деган хулосага келдик.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ponterotto, J.G. (in press). Psychobiography in psychology: Past, present, and future. *Journal of Psychology in Africa*.

2. Elms AC (2007) Psychobiography and case study methods. In: Robins RW, Fraley RC, Krueger RF (Eds.), *Handbook of research methods in personality psychology*. Guilford Press, New York, NY, USA, pp. 97-113.
3. McAdams, Dan P (2010) *George W Bush and the redemptive dream: A psychological portrait*. Oxford University Press, New York, NY, USA.
4. Elms AC (2007) Psychobiography and case study methods. In: Robins RW, Fraley RC, Krueger RF (Eds.), *Handbook of research methods in personality psychology*. Guilford Press, New York, NY, USA, pp. 97-113.
5. Psychobiography as a method. The revival of studying lives: New perspectives in personality and creativity research. Zoltán Kóváry Institute of Psychology, University of Szeged.
6. Runyan WM (1984). *Life histories and psychobiography: Exploration in theory and method*. Oxford University Press, New York, USA.
7. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. М.: Наука. 1977. 379 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. М., 1999.
9. Schultz WT (2005a) Introducing Psychobiography. In: Schultz WT (Ed.), *Handbook of Psychobiography*. Oxford University Press, New York, USA, pp. 3-18.
10. Miles MB, Huberman AM, Saldana J (2014) *Qualitative data analysis: A methods sourcebook*. Sage Publications, Los Angeles, USA.
11. Du Plessis C. (2017). The method of psychobiography: Presenting a stepwise approach. *Qualitative Research in Psychology* 14 (2): 216-237.
12. Schultz WT (2016) Psychobiography: Theory and practice. *The American Psychologist* 72(5): 434-445.
13. Robins, R.W., Fraley, R.C., & Krueger, R.F. (2007). *Handbook of research methods in personality psychology*. Guilford Press. London.